

*Adam Strzembosz*

## ROZMIARY RECYDYWY U NIELETNICH PODSĄDNYCH SPRAWCÓW KRADZIEŻY

Przedmiotem niniejszego opracowania są wyniki badań katamnesticznych, w których ustalono dalsze losy 343 nieletnich podsądnych sprawców kradzieży po ukończeniu przez nich 17 lat.

Praca składa się z 2 części: w pierwszej omówiono wyniki badań przeprowadzonych w okresie, gdy badani nie mieli jeszcze 17 lat; w drugiej części zawarte są dane dotyczące późniejszych rozmiarów recydywy badanych w okresie 10 lat.

### I. WYNIKI BADAN PRZEPROWADZONYCH W 1961/1962 ROKU

1. W 1961 roku zainicjowano w Sądzie dla Nieletnich dla Warszawy Pragi szczegółowe badania kryminologiczne połączone z wywiadami środowiskowymi, którymi objęto w okresie jednego roku (od maja 1961 do maja 1962), wszystkich (180) zamieszkałych na terenie dzielnicy Warszawa Praga Południe nieletnich uznanych przez sąd za sprawców kradzieży. Badania te uzupełniono następnie badaniami akt sądowych nieletnich sprawców kradzieży z dwóch innych dzielnic Warszawy—Śródmieścia i Woli,, dobierając kolejno do badań wszystkich nieletnich z tych dzielnic, którzy w okresie od sierpnia 1961 do maja 1962 mieli sprawy sądowe o kradzieże. W ten sposób otrzymano populację 358 chłopców podsądnych sprawców kradzieży, spośród których 33% było w wieku poniżej 13 lat, a 67% w wieku 13-16 lat. Populację tę można było w całości zanalizować pod kątem recydywy.

Zasadniczym kryterium recydywy w badaniach nie było zastosowanie już uprzednio przez sąd środka wychowawczo-poprawczego, stanowiącego tylko formalne kryterium recydywy, ale fakt, że do sądu dla nieletnich

wpłynęła już uprzednio co najmniej jedna sprawa, w której udowodniono dokonanie kradzieży.

W badaniach zaś, w których prowadzono jednocześnie wywiady środowiskowe, starano się poza tym ustalić, czy już w okresie poprzedzającym pierwszą sprawę sądową o kradzież badani podsądni nie popełniali nie ujawnionych kradzieży, świadczących o ich wczesnej inadaptacji społecznej. Dane te uznano za dodatkowe ważne kryterium recydywy, jakkolwiek możliwe do stosowania tylko wówczas, gdy prowadzi się szczegółowe badania połączone z wywiadami środowiskowymi. Uwzględnienie tego kryterium umożliwia weryfikację hipotezy, że nieletni, z którymi ma z reguły do czynienia sąd dla nieletnich, reprezentują kategorię dzieci z wyraźnymi objawami niedostosowania społecznego już wówczas, gdy mają pierwszą sprawę o kradzież, że są to w znacznej większości przypadków nieletni będący faktycznymi recydywistami kradnącymi niejednokrotnie, mimo że nie mieli dotychczas spraw w sądzie dla nieletnich.

Przy posiłkowaniu się w niniejszych badaniach kryminologicznymi, a nie tylko formalnymi kryteriami recydywy, uzyskano w 1962 roku w odniesieniu do 358 nieletnich sprawców kradzieży następujące wyniki.

Gdy brano pod uwagę formalne kryterium recydywy (zastosowanie uprzednio przez sąd środka wychowawczo-poprawczego) — recydywistów było 37,7%. Gdy uwzględniono jako kryterium recydywy wpłynięcie do sądu co najmniej dwóch spraw o kradzież, recydywistów było już 48,6%. Wreszcie, gdy brano pod uwagę udowodnienie przez sąd dokonania co najmniej dwóch kradzieży, recydywistów było aż 61,2%.

Takich więc nieletnich, którzy w świetle danych sądowych dokonali dotychczas tylko jednej kradzieży, a więc nierecydywistów, było w 1962 roku jedynie 38,8%. Co więcej, wywiady środowiskowe, przeprowadzone w domach rodzinnych w stosunku do nieletnich zamieszkałych na terenie dzielnicy Praga Południe, wykazały, że i te ostatnie dane nie są w pełni miarodajne dla oceny recydywy. Na podstawie bowiem dodatkowo uzyskanych informacji z wywiadów środowiskowych okazało się, że podsądnych, którzy popełnili dotychczas tylko jedną kradzież, było zaledwie 21,5%.

Po upływie dwóch lat — w 1964 roku — przeprowadzono ponowne badania, które ujawniły w odniesieniu do wszystkich 358 nieletnich sprawców kradzieży, że odsetek recydywistów wzrósł wśród nich znacznie (niezależnie od zastosowanego kryterium recydywy) oraz że wzrósł on w tym samym stopniu wśród młodszych jak i wśród starszych podsądnych. Odsetek recydywistów wśród młodszych podsądnych stał się niemal identyczny z odsetkiem recydywistów wśród starszych podsądnych, stwierdzanym przed dwoma laty. Wśród ogółu badanych odsetek takich, którym sąd udowodnił dokonanie tylko jednej kradzieży, zmalał z 38,8 do 25,7.

Powyższa analiza rozmiarów recydywy u nieletnich podsądnych wskazuje więc, jak złudne i pozbawione istotnego znaczenia są dane dotyczące formalnej recydywy, w szczególności w odniesieniu do nieletnich w młodszych rocznikach wieku.

Nieletni sprawcy kradzieży, mający sprawy sądowe, rekrutują się z reguły spośród dzieci znacznie nie przystosowanych społecznie, ujawniających tendencje do szybkiej recydywy; między młodszymi i starszymi rocznikami nie zachodzą pod tym względem istotne różnice; przy posiłkowaniu się właściwymi kryteriami recydywy, uwzględniającymi liczbę spraw, które wpłynęły do sądu, i liczbę przestępstw udowodnionych, otrzymujemy o wiele bardziej miarodajne dane o nasileniu przestępczości nieletnich, aniżeli biorąc pod uwagę kryteria recydywy formalnej, zniekształcające zjawisko recydywy w sądach dla nieletnich <sup>1</sup>.

2. Badania kryminologiczne, połączone z niejednokrotnymi wywiadami w domach rodzinnych nieletnich z dzielnicy Praga Południe, pozwoliły na ujawnienie przebiegu procesu demoralizacji, danych o wczesnym nieprzystosowaniu społecznym, oraz umożliwiły zdanie sobie sprawy z oblicza środowisk rodzinnych, z jakich rekrutują się nieletni sprawcy kradzieży.

Proces demoralizacji zaczął się u badanych wcześniej — 50% recydywistów i 15% nierecydywistów zaczęło ujawniać objawy demoralizacji przed ukończeniem lat 10, 44% i 46% w wieku 10-12 lat i zaledwie 4,5% recydywistów i 30% nierecydywistów — w wieku 14-16 lat. Stwierdzono przy tym istotną zależność między wczesnym wystąpieniem objawów demoralizacji (przed ukończeniem 10 lat) a późniejszą recydywą.

Typowym zjawiskiem u nieletnich podsądnych jest znaczne opóźnienie w nauce szkolnej. Brak opóźnienia szkolnego stwierdzono zaledwie w 5% przypadków u starszych podsądnych i w 24% u młodszych podsądnych. Opóźnionych o 2-3 lata było wśród starszych uczących się 52%, wśród młodszych — 37%. Opóźnienie w nauce szkolnej o 4-5 lat występowało

---

<sup>1</sup> O małej wartości kryterium formalnej recydywy świadczą również dane z terenu Warszawy, dotyczące spraw umorzonych w sądach dla nieletnich. Zbadano w 1966 r. w 438 kolejnych sprawach przyczyny umorzeń w stosunku do 200 nieletnich i stwierdzono, że w 60% sprawy te były umarzone ze względu na niecelowość stosowania nowego środka wychowawczo-poprawczego, gdyż środek, który należałoby zastosować w danej sprawie sądowej, został już zastosowany w poprzedniej. W tych przypadkach mamy z reguły do czynienia z nieletnimi recydywistami, sprawcami nowych przestępstw dokonanych bądź w okresie oczekiwania na umieszczenie w zakładzie, bądź też w czasie ucieczki z zakładu. Nieletni ci przy stosowaniu kryteriów recydywy formalnej są uznawani za nierecydywistów, gdyż nie zastosowano wobec nich nowego środka (por. S. Batawia, A. Strzembosz: *Nieletni sprawcy kradzieży w praktyce sądowej w świetle wyników badań nad recydywą podsądnych oraz wnioski wynikające z badań dla prac ustawodawczych*, „Państwo i Prawo”, 1966, z. 11, s. 645.

Tablica 1. Rozmiary recydywy nieletnich podsądnych z 3 dzielnic Warszawy w 1962 r. i w 2 lata później w zależności od różnych kryteriów recydywy\*

Badani	Młodszy (118)				Starszy (240)				Podsądni ogółem (358)			
	1962		1964		1962		1964		1962		1964	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
I. Wobec których sąd orzekł już poprzednio środek (środki) wychowawczo-poprawczy	24	20,3	54	45,8	111	46,3	159	66,3	135	37,7	213	59,5
II. Przeciwko którym wypłynęły do sądu co najmniej 2 sprawy o kradzieże	44	37,3	69	58,5	130	54,2	173	72,1	174	48,6	242	67,6
III. Którym sąd udowodnił dokonanie co najmniej 2 kradzieży	63	53,4	81	68,6	156	65,0	185	77,1	219	61,2	266	74,3
IV. Którym sąd udowodnił dokonanie tylko 1 kradzieży	55	46,6	37	31,4	84	35,0	55	22,9	139	38,8	92	25,7

\* Odsetki obliczone są w stosunku do ogółu badanych (młodszych lub starszych) z danej dzielnicy. Wszyscy badani, uwidocznieni w pierwszym wierszu tablicy, uwzględnieni są automatycznie także i w drugim wierszu, a podani w drugim wierszu znajdują się również wśród uwidoczniionych w trzecim wierszu. Ogół badanych tworzą w ten sposób ci, których liczbę podano w trzecim i czwartym wierszu — łącznie.

u starszych podsądnych aż w 24% przypadków. Stwierdzono przy tym istotną zależność między recydywą a opóźnieniem szkolnym (zarówno u starszych, jak i u młodszych podsądnych), podobnie zresztą jak między nieuczęszczaniem do szkoły a recydywą.

Typowym również zjawiskiem u nieletnich podsądnych sprawców kradzieży są systematyczne wagary i stałe wałęsanie się po ulicach. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród młodszych podsądnych (poniżej 13 lat) systematyczne wagary występują aż w około 50% przypadków (wśród starszych w 75%).

Stwierdzono istotną zależność między wagarami a recydywą podsądnych, podobnie jak między ucieczkami z domu starszych nieletnich a recydywą. Uciekało z domu 37% młodszych i 70% starszych podsądnych.

Wyniki wywiadów środowiskowych świadczą o tym, że zaledwie u 33% nieletnich podsądnych w wieku 13-16 lat nie zdołano ustalić, by pili oni napoje alkoholowe. Co najmniej raz na tydzień piło aż 26% badanych nieletnich przestępców; upijało się ok. 25% recydywistów.

Stwierdzono istotną zależność między częstym pić alkoholu, „co najmniej raz na miesiąc”, a recydywą. Stwierdzono również istotną zależność między bardzo wczesnym rozpoczęciem picia przez nieletnich przestępców a alkoholizmem w domu rodzinnym.

Nieletni podsądni mający sprawy o kradzieże zaczęli kraść w znacznym odsetku przypadków w młodszych rocznikach wieku — 54% młodszych podsądnych i 28% starszych podsądnych zaczęło kraść przed 10 rokiem życia.

Na podstawie danych uzyskanych od matek podczas wywiadów środowiskowych (oraz w połowie przypadków na podstawie danych z różnych poradni i schronisk) można w następujący sposób scharakteryzować badaną populację z psychopatologicznego punktu widzenia.

Porównując dane dotyczące recydywistów i nierecydywistów stwierdzono w anamnezie u recydywistów znacznie częściej (36,9%) informacje o przebyciu organicznych schorzeń ośrodkowego układu nerwowego, o porodowych urazach mózgu, przemawiających za zespołem psychoorganicznym, aniżeli u nierecydywistów (13%).

W badaniach niniejszych nie przeprowadzono badań psychologicznych i nie ustalono poziomu umysłowego badanych nieletnich; zebrana dokumentacja z poradni wskazuje jednak, że 9% spośród nich było upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim.

Jeśli uwzględniliby się całokształt danych przemawiających za występowaniem u badanych objawów patologicznych (zespół psychoorganiczny, objawy nerwicowe, postawione przez poradnie diagnozy psychopatii, upośledzenie umysłowe), to objawy takie ujawniało prawdopodobnie 64,5%

recydywistów i 47,8% nierecydywistów wśród wszystkich starszych pod sądnych (ogółem 60,6%).

W świetle danych, uzyskanych głównie od matek, można scharakteryzować bardzo wielu recydywistów jako nadmiernie ruchliwych, nadpobudliwych — 62%, „nerwowych” — 68%, drażliwych i wybuchowych — 54%, agresywnych — 46%.

3. Nieletni podsądni sprawcy kradzieży rekrutują się w 70% przypadków z rodzin robotniczych; 30% ojców nie posiadało jakichkolwiek kwalifikacji zawodowych, 17% ojców pracowało tylko dorywczo lub miało dłuższe przerwy w pracy zawodowej.  $\frac{1}{3}$  rodziców badanych nie miała ukończonej szkoły podstawowej (część z nich była półanalfabetami).

Nie stwierdzono, by nieletni recydywiści różnili się od nieletnich nierecydywistów pod względem pochodzenia społecznego rodziców, ich zawodu, wykształcenia czy pochodzenia ze wsi lub miasta.

Recydywiści rekrutowali się częściej (40,2%) niż nierecydywiści (19,6%) z rodzin niepełnych. Nie stwierdzono jednak istotnej statystycznie różnicy między recydywistami a nierecydywistami pod względem pójścia w świat, podczas gdy istotną okazała się różnica w odniesieniu do rozbitcia rodziny na skutek rozwodu rodziców lub porzucenia przez jedno z nich rodziny. W ok.  $\frac{1}{5}$  rodzin recydywistów stwierdzono porzucenie rodziny przez ojca.

U 56% badanych z rodzin niepełnych rozbitcie rodziny nastąpiło przed ukończeniem przez nieletniego 5 lat, u 22% zaś — między 6 a 10 rokiem życia. Tak więc  $\frac{3}{4}$  badanych z rodzin niepełnych wychowywało się od wczesnych lat życia w nienormalnej sytuacji rodzinnej. Aż 20% recydywistów (i 13% nierecydywistów) wychowywało się tylko pod opieką samotnej matki.

Stwierdzono istotną statystycznie różnicę ( $p < 0,001$ ) między recydywistami a nierecydywistami w odniesieniu do złego pożycia rodziców. W 62% rodzin recydywistów pożycie rodziców było bardzo złe, przy czym częste awantury i bójki, nierzadko połączone z interwencją MO, występowały w 54% rodzin recydywistów (u nierecydywistów stwierdzono złe pożycie rodziców w 33% przypadków, zaś częste awantury i bójki w 22%).

Istotna okazała się również różnica między recydywistami a nierecydywistami pod względem opieki roztaczanej nad nieletnim przez dom rodziny ( $p < 0,001$ ). Bardzo zły stan opieki (całkowite zaniedbywanie dzieci) stwierdzono u 64% recydywistów (i u 28% nierecydywistów). Na podkreślenie zasługuje fakt, że młodzi recydywiści rekrutowali się częściej niż starsi z rodzin, w których zupełnie brak było opieki nad dziećmi.

Przestępczość rodziców stwierdzono na podstawie danych o karalności w 31% przypadków — w 35% u recydywistów i w 21% u nierecydywistów. Prostyucję lub uzasadnione podejrzenie jej uprawiania stwierdzono u 14 matek (9%).

Systematyczne nadużywanie alkoholu występowało w 46% rodzin podsądnych nieletnich, z reguły u ojców i ojcymów (tylko u 15 matek). Wśród tych 46% ojców (lub ojcymów) systematyczne nadużywanie alkoholu w postaci bardzo nasilonej, mogącej świadczyć o alkoholizmie, występowało w 77% przypadków.

Zarówno wśród młodszych, jak i wśród starszych podsądnych stwierdzano znacznie częściej systematyczne nadużywanie alkoholu w rodzinach recydywistów niż w rodzinach nierecydywistów, stwierdzono przy tym istotną różnicę między tymi rodzinami pod względem systematycznego picia ( $p < 0,001$ ). Rodziny, w których występowało systematyczne nadużywanie alkoholu, charakteryzowały się niższym niż pozostałe rodziny poziomem kulturalnym rodziców, gorszymi warunkami materialnymi, gorszym życiem rodziców, częstszą przestępczością rodziców, częstszym występowaniem całkowitego zaniedbywania dzieci.

Na uwagę zasługują jeszcze wywiady przeprowadzone w domach rodzinnych i w szkołach, dotyczące braci i sióstr starszych podsądnych. Mieli oni 165 rodzeństwa (78 braci i 87 sióstr). Usunięto z porównań rodzeństwo najmłodsze (do 9 lat) i najstarsze (powyżej 21 lat), gdyż u większości małych dzieci trudno jeszcze mówić o wyraźnych objawach demoralizacji, odnośnie do starszych zaś posiadano informacje wyłącznie od rodziców.

Zestawiono objawy demoralizacji rodzeństwa w wieku od 10 do 20 lat. Aż 67,5% braci wykazywało cechy demoralizacji w okresie szkolnym (systematyczne wagary, wałęsanie się, nadużywanie alkoholu, ucieczki z domu) i aż 47,5% braci dokonywało kradzieży. Wśród sióstr zaś objawy demoralizacji (w tym i promiskuityzm seksualny) stwierdzono w 33% przypadków (kradło 15% sióstr w tej grupie wieku).

Rodzeństwo recydywistów i nierecydywistów nie wykazuje istotnych różnic, jeśli chodzi o objawy demoralizacji i przypadki przestępczości. Nie należy jednak zapominać o tym, że 40% nierecydywistów w badanym materiale, mimo iż miało dotychczas tylko jedną sprawę sądową, już uprzednio popełniało nieraz kradzieże.

Przedstawione dotychczas wyniki badań przeprowadzonych w roku 1961/1962 wykazały, że nieletni podsądni sprawcy kradzieży byli przeważnie recydywistami o wczesnie rozpoczętym i wyraźnie już zaznaczonym przebiegu procesu niedostosowania społecznego. Środowiska rodzinne badanych i ujawniane przez nich zaburzenia osobowości rzucają światło na przyczyny tego niedostosowania.

Zanim przejdziemy do omawiania zasadniczego przedmiotu niniejszego opracowania — dalszych losów podsądnych nieletnich sprawców kradzieży, rozmiarów ich recydywy po 10 latach, wydaje się celowe przedstawienie liczby spraw sądowych, które mieli badani w okresie nieletniości.

Jak widać z tabeli 2, w całym materiale występuje zaledwie 33,5% badanych, którzy mieli tylko jedną sprawę w okresie nieletniości (a więc nie będących wówczas recydywistami według omówionych wyżej kryteriów przyjętych w niniejszej pracy); 21,3% miało dwie sprawy, 11,3% — trzy sprawy, a 33,7% stanowili badani, którzy w sądzie dla nieletnich mieli cztery i więcej spraw.

T a b l i c a 2 . Liczba spraw w nieletniości u młodszych i starszych badanych

Liczba spraw	Badani					
	ogółem		20—23-letni		24—27-letni	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	115	33,5	35	32,1	80	34,2
2	73	21,3	22	20,2	51	21,7
3	39	11,4	10	9,2	29	12,4
4	20	5,8	10	9,2	10	4,3
5—6	45	13,1	13	11,9	32	13,7
7—9	33	9,6	11	10,1	22	9,4
10 i więcej	18	5,3	8	7,3	10	4,3
Ogółem	343	100,0	109	100,0	234	100,0

Wyodrębnione przez nas grupy młodszych i starszych badanych nie różnią się między sobą istotnie pod względem liczby spraw w okresie nieletniości.

Liczba spraw sądowych w okresie nieletniości ma istotne znaczenie w odniesieniu do kwestii recydywy, co zostanie uwidocznione przy analizie zależności między liczbą spraw sądowych w nieletniości a recydywą po ukończeniu 17 lat<sup>2</sup>.

## II. ROZMIARY PÓŹNIEJSZEJ RECYDYWY DO 1972 ROKU

1. Obecnie przystępujemy do omówienia dalszych losów badanych po upływie 10 lat od zainicjowania badań<sup>3</sup>. Badani mieli już w tym okresie

<sup>2</sup> Dane przedstawione w niniejszym rozdziale były dokładnie unprzednio omówione w następujących publikacjach: S. B a t a w i a . A . S t r z e m b o s z : *Nieletni sprawcy kradzieży w praktyce sądowej*, „Państwo i Prawo”, 1964, z. 4; A. Strzembosz: *Nieletni przestępcy i ich środowiska rodzinne a zagadnienie alkoholizmu*, „Walka z Alkoholizmem”. 1965. nr 3-4; S. B a t a w i a . A . S t r z e m b o s z : *Nieletni przestępcy w świetle badań kryminologicznych i postulaty ustawodawcze*, „Państwo i Prawo”, 1968, z. 6; A. S t r z e m b o s z : *Nieletni sprawcy kradzieży w środowisku wielkomiejskim*. Warszawa 1971.

<sup>3</sup> W omawianych badaniach przeprowadzono trzykrotne katamnezy — po 5, 8



20-27 lat (średni wiek 24;8 lat), przy czym wyróżniono, jak poprzednio, dwie grupy: 109 młodszych, będących ostatnio w wieku 20-23 lat (średni wiek 22;4 lat) oraz 234 starszych w wieku 24-27 lat (średni wiek 25;10 lat). Podziału tego dokonano przede wszystkim w związku z zamiarem ustalenia rozmiarów recydywy w dwóch okresach — nie tylko w okresie, gdy badani byli jeszcze młodocianymi, lecz również i później, w odpowiednio długim okresie po ukończeniu 21 lat. Należy zdawać sobie sprawę z faktu, że młodszy, będący w wieku 20-23 lat, mieli jeszcze zbyt krótki okres czasu, by można było uznać, czy po ukończeniu 21 lat zaprzestali oni rzeczywiście popełniać przestępstwa. Z tego właśnie względu dalsza przestępczość badanych po ukończeniu 21 lat będzie szczegółowo omawiana tylko w odniesieniu do starszych badanych, natomiast przestępczość badanych, gdy mieli 17-20 lat, przedstawimy w odniesieniu do całej populacji.

Tablica 3 ujawnia rozmiary późniejszej przestępczości badanych w okresie, gdy byli oni młodocianymi.

T a b l i c a 3. Karalność młodszych i starszych badanych, gdy mieli 17—20 lat

Badani	Ogółem		20—23-letni		24—27-letni	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Karani jako młodociani	168	49,0	52	47,7	116	49,6
Nie karani	175	51,0	57	52,3	118	50,4
Ogółem	343	100,0	109	100,0	234	100,0

Jak wynika z tablicy 3, wśród badanych było w tym okresie około 50% recydywistów. Należy jednak przypomnieć o tym, że nieujawnienie dalszej karalności badanych nie oznacza jeszcze wcale ustalenia, że osiągnęli oni wystarczającą adaptację społeczną. W poprzednich katamnezach przeprowadzanych w 1967 r., w których opierano się nie tylko na danych o karalności, lecz również na wywiadach środowiskowych i danych z MO, ustalono, że  $\frac{1}{3}$  nie karanych w okresie katamnezy wykazywała objawy znacznego niedostosowania społecznego. Warto również już teraz zwrócić uwagę, że na podstawie ostatnich katamnez przeprowadzonych po 10 latach stwierdzono wzrost po ukończeniu 21 lat odsetka karanych u starszych badanych do 62,4.

Podany wyżej odsetek (50%) karanych w okresie, gdy badani byli młodocianymi, uznać należy za bardzo wysoki. Przekracza on bowiem kil-

i 10 latach. W niniejszej pracy omówiono ostateczne wyniki po 10 latach od rozpoczęcia badań.

kakrotnie szacunkowe dane o rozmiarach przestępczości wśród ogółu młodocianych, wynoszące 12-17%<sup>4</sup>.

W tabelicy 4 uwidocznioma jest zależność między liczbą spraw sądowych w nieletniości a dalszą karalnością badanych w okresie, gdy mieli oni 17-20 lat. Znamienne jest, że 65,8% późniejszych recydywistów rekrutuje się spośród tych, którzy mieli w nieletniości 3 sprawy, a 78,7% spośród tych, którzy mieli w nieletniości 4 i więcej spraw.

Tablica 4. Liczba spraw w nieletniości a karalność badanych w wieku 17—20 lat

Liczba spraw w nieletniości	Ogółem		Karani		Nie karani	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	115	100,0	31	27,0	84	73,0
2	73	100,0	35	47,9	38	52,1
3 i więcej*	155	100,0	102	65,8	53	34,2
Ogółem	343	100,0	168	49,0	175	51,0

\* Przy uwzględnieniu kategorii badanych mających 4 i więcej spraw w nieletniości odsetek karanych wśród nich w wieku 17—20 lat wzrasta z 65,8 do 78,7.

Znamienne jest jednak również, że co czwarty badany, który miał tylko jedną sprawę w okresie nieletniości, był później karany jako młodociany. Jest to niewątpliwie kategoria osobników zasługująca na wnikliwe badanie.

Stwierdzono również, że liczba spraw w okresie nieletniości wykazuje zależność nie tylko z późniejszą karalnością w okresie, gdy badani mieli 17-20 lat, lecz również z nasileniem recydywy w tym okresie.

Jak wynika z danych tabelicy 5, wśród osobników karanych w wieku 17-20 lat zarysowują się istotne różnice w zależności od liczby spraw w nieletniości. Większość ( $\frac{2}{3}$ ) tych, którzy mieli jako nieletni tylko jedną sprawę sądową, było karanych jako młodociani tylko jeden raz, podobnie zresztą jak większość tych, którzy mieli jako nieletni dwie sprawy. Wśród badanych natomiast, którzy mieli jako nieletni 3 i więcej spraw, stwierdzono znacznie większe nasilenie recydywy — 63,8% spośród nich było karanych co najmniej dwukrotnie w wieku 17-20 lat.

Rozpatrując strukturę przestępczości badanych w wieku 17-20 lat, stwierdza się, że 63,5% stanowią przestępstwa przeciwko mieniu, 13,5% przestępstwa przeciwko zdrowiu, również 13,5% przestępstwa przeciwko władzom i urzędom, wszystkie zaś inne przestępstwa 9,5%. Jak widać, typowym przestępstwem dawnych nieletnich sprawców kradzieży są nadal

<sup>4</sup> Por. J. Jasiński: *Rozmiary przestępczości i recydywy młodocianych w Polsce (Próba oceny)*, „Państwo i Prawo”, 1966, z. 6, s. 974.

przestępstwa przeciwko mieniu, wśród których większość stanowią kradzieże (49,7% ogółu przestępstw), 7% ogółu przestępstw zaś to rozboje i kradzieże rozbójnicze.

Tablica 5. Liczba spraw w nieletności u późniejszych recydywistów a liczba skazań w wieku 17—20 lat

Liczba spraw w nieletności	Liczba skazań							
	ogółem		1		2		3 i więcej	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	31	100,0	20	64,5	8	25,8	3	9,7
2	35	100,0	21	60,0	7	20,0	7	20,0
3 i więcej*	102	100,0	37	36,2	36	35,3	29	28,5
Ogółem	168	100,0	78	46,4	51	30,4	34	23,2

\* Biorąc pod uwagę badanych, którzy mieli 4 i więcej spraw w okresie nieletności, nie stwierdza się żadnych różnic w nasileniu późniejszej recydywy w porównaniu z tymi, którzy mieli tylko 3 sprawy w nieletności.

Godne jest poza tym podkreślenia, że wśród skazanych młodocianych aż 46,4% stanowili badani skazani za przestępstwa przeciwko osobie oraz władzom i urzędom, a więc za przestępstwa dokonywane z reguły w stanie nietrzeźwym.

Warto może również zaznaczyć, że  $\frac{1}{3}$  badanych karanych w wieku 17-20 lat przebywała w więzieniu przez co najmniej połowę czteroletniego okresu, w którym byli młodocianymi.

2. Tak przedstawiała się przestępczość dawnych nieletnich sprawców kradzieży, gdy byli oni w wieku 17-20 lat. Obecnie przechodzimy do omówienia okresu późniejszego — p o u k o ń c z e n i u 2 1 l a t .

Rozpoczynamy od przedstawienia danych ilustrujących zależność między liczbą spraw w nieletności a kształtowaniem się późniejszej karalności ogółu (343) badanych w całym okresie katamnezy. Dane tablicy 6 wskazują, że do dalszej karalności dochodziło u badanych z reguły szybko, jeszcze w okresie, gdy byli oni młodocianymi. Ponowne skazania przed ukończeniem 21 lat miało bowiem aż 83% recydywistów. Szybkość ta jest nieco większa u takich badanych, którzy byli jako nieletni bardziej zdemoralizowani (mieli wówczas więcej spraw).

Dalsze omawianie okresu, po ukończeniu przez badanych 21 lat, zostanie z konieczności ograniczone do 234 starszych badanych, będących ostatnio w wieku 24-27 lat, gdyż jak o tym była mowa, w odniesieniu do 109 młodszych okres katamnezy uznano za zbyt krótki w związku z przyjętymi w pracy założeniami.

T a b l i c a 6. Liczba spraw w nieletności a karalność w wieku 17—20 lat lub dopiero po ukończeniu 21 lat

Liczba spraw w nieletności	Ogółem		Nie karani		Karani po ukończeniu 17 lat					
					ogółem		jako młodociani		dopiero po ukończeniu 21 lat	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	115	100,0	71	61,8	44	$\frac{38,2}{100,0}$	31	$\frac{27,0}{70,0}$	13	$\frac{11,2}{30,0}$
2	73	100,0	31	42,4	42	$\frac{57,6}{100,0}$	35	$\frac{48,0}{83,3}$	7	$\frac{9,6}{16,7}$
3 i więcej*	155	100,0	39	25,1	116	$\frac{74,9}{100,0}$	102	$\frac{65,8}{88,0}$	14	$\frac{9,1}{12,0}$
Ogółem	343	100,0	141	41,1	202	$\frac{58,9}{100,0}$	168	$\frac{48,9}{83,2}$	34	$\frac{10,0}{26,8}$

\* Spośród badanych, którzy mieli w okresie nieletności 4 i więcej spraw, 78,7% było karanych po 10 latach: 71% w wieku 17—20 lat, a 7,7% dopiero później.

Zanim jednak przejdziemy do przedstawienia szczegółowych danych, wydaje się celowe zestawienie wyników kolejnych katamnez przeprowadzonych w odniesieniu do starszych badanych po 5, a następnie po 8 i ostatnio po 10 latach od zainicjowania badań w 1962 r.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabelicy 7, odsetek karanych w okresie 10 lat wzrósł z 47 (po 5 latach) do 62. Prawie nie ma natomiast różnic w odsetkach karanych między ustaleniami katamnez przeprowadzonych po 8 i 10 latach.

T a b l i c a 7. Wyniki kolejnych katamnez przeprowadzonych w odniesieniu do 234 starszych badanych (dane w %)

Badani	Katamnezy		
	po 5 latach wiek badanych 20;5 lat	po 8 latach wiek badanych 22—25 lat	po 10 latach wiek badanych 25;10 lat
Karani	47,2	61,3	62,4
Nie karani	52,8	38,7	37,6
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Tablica 8 przedstawia dalszą karalność 234 badanych będących ostatnio w wieku 24-27 lat. Dane umieszczone w tabelicy świadczą o tym, że zgodnie

Tablica 8. Liczba spraw w nieletniości a późniejsza karalność 234 badanych mających 24—27 lat

Liczba spraw w nieletniości	Ogółem		Niekarani		Karani po ukończeniu 17 lat					
					ogółem		jako młodociani		dopiero po ukończeniu 21 lat	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	78	100,0	45	57,7	33	42,3	22	28,2	11	14,1
2	51	100,0	22	43,0	29	57,0	23	45,1	6	11,9
3	29	100,0	6	20,7	23	79,3	17	58,6	6	20,7
4 i więcej	76	100,0	15	19,7	61	80,3	54	71,1	7	9,2
Ogółem	234	100,0	88	37,6	146	62,4	116	49,5	30	12,9

Tablica 9. Liczba spraw w nieletniości a liczba spraw 234 badanych po ukończeniu 17 lat

Liczba spraw w nieletniości	Ogółem		Nie karani		Karani po ukończeniu 17 lat							
					ogółem		1 sprawa		2 sprawy		3 i więcej spraw**	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1	78	100,0	45	57,7	33	42,3	16	20,6	8	10,2	9	11,5
2	51	100,0	22	43,0	29	57,0	14	27,5	6	11,8	9	17,7
3 i więcej*	105	100,0	21	20,0	84	80,0	14	13,3	18	17,1	52	49,6
Ogółem	234	100,0	88	37,6	146	62,4	44	18,8	32	13,7	70*	29,9

\* Spośród badanych, którzy w okresie nieletniości mieli 4 i więcej spraw sądowych, 10,5% miało po ukończeniu 17 lat jedną sprawę, 17,1% — 2 sprawy, również 17,1% — 3 sprawy i 35,5% — co najmniej 4 sprawy sądowe.

\*\* Spośród 70 badanych mających 3 i więcej spraw 48 miało co najmniej 4 sprawy; wśród nich 32 miało 4—5 spraw, a 16 — 6 i więcej spraw.

z wynikami uzyskanymi w odniesieniu do ogółu 343 badanych (tablica 4) stwierdza się i u starszych spośród nich wyraźną zależność między liczbą spraw w okresie nieletniości a dalszą karalnością w wieku 17-20 lat. Zależność ta zaznacza się również wyraźnie przy rozpatrywaniu całego okresu katamnezy — wraz ze wzrostem liczby spraw w nieletniości wzrasta odsetek karanych w całym okresie katamnezy (od 42% w przypadkach z jedną tylko sprawą w okresie nieletniości do 80% w przypadkach z co najmniej 4 sprawami).

Równocześnie tablica 9 ujawnia zależność między liczbą spraw w nieletniości a liczbą skazań po ukończeniu 17 lat — badani, którzy mieli 1 lub 2 sprawy w nieletniości, mieli później tylko w 11% i 18% przypadków 3 lub więcej skazań, tacy badani natomiast, którzy mieli w nieletniości 3 i więcej spraw, byli następnie aż w 50% karani co najmniej 3 razy.

Rozpatrując strukturę przestępczości badanych po ukończeniu przez nich 21 lat, stwierdza się niewielkie zmiany w porównaniu z okresem, gdy byli oni młodocianymi. Odsetek przestępstw przeciwko mieniu zmniejszył się nieco: z 63,5 do 56,1, odsetek przestępstw przeciwko zdrowiu oraz władzom i urzędom zwiększył się z 27 do 31. Aż 52,3% skazanych w wieku 21 lat i powyżej miało co najmniej jedną sprawę połączoną z agresją (uprzednio 46%), a więc przeszło połowa badanych recydywistów miała sprawę o co najmniej jedno z przestępstw popełnianych z reguły w stanie nietrzeźwym.

Podsumowując dane o dalszych losach ogółu 234 dawnych nieletnich przestępców, będących ostatnio w wieku 24-27 lat (średni wiek 25;10), zarówno nie karanych jak i karanych w okresie katamnezy, należy stwierdzić, że 37,6% spośród nich nie było w ogóle karanych po ukończeniu 17 lat; 1 raz karanych było 18,8% (44 badanych), 2 razy — 13,2% (32), 3 razy — 9,9% (22), a 4 i więcej razy — 20,5% (48 badanych).

W całej populacji 234 badanych, których od ukończenia 17 lat dzieli średnio ok. 9 lat, nie karanych lub tylko 1 raz karanych jest ponad 50%. Stosunkowo liczna jednak, bo wynosząca 20,5%, jest kategoria wielokrotnie, co najmniej 4 razy, karanych. Odsetek ten należy uznać za znaczny, tym bardziej że aż  $\frac{2}{3}$  badanych, którzy mieli tylko 2 lub 3 skazania w okresie katamnezy, przebywało stosunkowo długo (powyżej 2 lat) w tym czasie w więzieniu, co mogło mieć wpływ na zmniejszenie się liczby ich ewentualnych skazań.

### III. WNIOSKI

Jeśli obecnie na zakończenie spróbujemy wyodrębnić wśród 234 starszych badanych pewne grupy związane z ich przestępczością, to możemy sklasyfikować ich w następujący sposób:

1. 37,6% (88) stanowili badani, którzy nie byli karani po ukończeniu 17 lat;
2. 17,1% (40) stanowili badani, którzy byli karani tylko w wieku 17-20 lat;
3. 32,5% (76) stanowili badani, którzy byli karani sądownie zarówno jako młodociani, jak i w okresie późniejszym;
4. 12,8% (30) stanowili badani, którzy mieli skazania dopiero po ukończeniu 21 lat.

Po sprawdzeniu, ile spraw w nieletności mieli badani w wymienionych powyżej grupach, okazało się, iż podczas gdy nie karani w ogóle po ukończeniu 17 lat (grupa 1) aż w 83% przypadków mieli tylko 1-2 sprawy w nieletności, to karani zarówno w wieku 17-20 lat, jak i powyżej 20 lat (grupa 3) tylko w 27% przypadków rekrutowali się spośród mających 1-2 sprawy w nieletności.

Karani zaś tylko w wieku 17-20 lat lub tylko po ukończeniu 21 lat rekrutowali się w 60% i 57% spośród mających tylko 1-2 sprawy w nieletności.

Rozpatrując grupy karanych po ukończeniu 17 lat i badając u nich nasilenie skazań stwierdzono, że w grupie karanych tylko w wieku 17-20 lat 55% miało tylko jedno skazanie, a w grupie karanych dopiero po ukończeniu 21 lat 73% miało tylko jedno skazanie. W grupie zaś karanych zarówno w wieku 17-20 lat, jak i później aż 55% było karanych 4 i więcej razy (w tym 20% 6 i więcej razy).

W związku z wyodrębnionymi powyżej grupami badanych (1-4) należy brać pod uwagę następujące istotne zastrzeżenia.

Brak badań środowiskowych uniemożliwia zdanie sobie sprawy z tego, jak licznie są reprezentowani wśród wymienionych badanych tacy, którzy mimo braku skazań lub tylko jednego skazania wykazują objawy nieprzystosowania społecznego w postaci niepodejmowania systematycznej pracy, częstego nadużywania alkoholu, przebywania w środowisku osobników wykolejonych itp. Bez powyższych ustaleń niepodobna jest wyprowadzić właściwych wniosków na podstawie samych tylko informacji z rejestrów karalności, o czym świadczą wymownie wyniki innych badań. Dlatego też przypadki, w których nie ujawniono recydywy lub ujawniono tylko jedno skazanie, muszą być zaopatrzone znakiem zapytania — zwłaszcza w zestawieniu z omówionymi wynikami badań z okresu nieletności, podczas których stwierdzono u większości badanych poważne rozmiary nieprzystosowania społecznego datującego się już od wczesnych lat.

Wyniki katamnez ujawniły niezmiernie ważny dla polityki społecznej fakt, iż nawet wśród tych badanych, którzy w nieletności mieli tylko jedną sprawę sądową, aż 42% było później karanych po ukończeniu 17 lat (por. tablicę 8). Wskazuje to na konieczność już w obliczu pierwszej spra-

wy sądowej bardzo wnikliwego rozpatrywania pozornie błahych spraw nieletnich o kradzieże, dokonywania wywiadów środowiskowych i przeprowadzania badań psychologiczno-lekarskich.

Badany materiał świadczy jednak o tym, że wśród nieletnich mających sprawy o kradzieże w Warszawie tylko 33% miało przed ukończeniem 17 lat tylko jedną sprawę (choć w świetle badań środowiskowych tylko 21% popełniło jedną kradzież), a 34% miało w okresie nieletniości 4 i więcej spraw o kradzieże. Tendencja do szybkiej recydywy u większości nieletnich sprawców kradzieży stanowi problem rzutujący w zasadniczy sposób na recydywę i w okresie późniejszym. Specjalne znaczenie dla praktyki sądowej mają wyniki badań świadczące o tym, że nieletni sprawcy kradzieży, mający 3 sprawy w sądzie dla nieletnich, stali się recydywistami w wieku 17-20 lat w 66% przypadków, a mający 4 i więcej spraw w 79% przypadków. Takich zaś sprawców kradzieży, którzy mieli przed ukończeniem 17 lat co najmniej 3 sprawy w sądzie dla nieletnich, było 45%.

Ujawnione w badaniach rozmiary recydywy po ukończeniu 17 lat świadczą wymownie o tym, jak mało skuteczne są nasze dotychczasowe metody postępowania z nieletnimi przestępcami ujawniającymi objawy znacznego nieprzystosowania społecznego.